

Kononenko V. V. Jewish communities of the Podillya in XV – the first half of the XX century

The article analyzes the process of the birth and development of the Jewish community of the Podillya. Chronological scope of the study is from the beginning of the XV to first half of the XX century. The main focus is on the demographic and socio-economic aspects of this national community of the region. The basic material relates to Vinnytsia and Khmelnytsky regions, which most fully represent region. The author analyzes in detail the demographic processes among Jews of the Podillya and identifies the main socio-economic characteristics of the Jewish population of the region.

Key words: Jews, minority, Podillya, Ukraine, demography, socio-economic development, Jewish towns, employment.

Кононенко В. В. Еврейские общины Подолии в XV – первой половине XX века

В статье анализируется процесс зарождения и развития еврейского национального меньшинства Подолия. Хронологические рамки исследования – от начала XV до 1 половины XX в. Главное внимание сосредоточено на демографическом и социально-экономическом аспектах развития этой национальной общины региона. Основной материал подается на примере Винницкой и Хмельницкой областей, которые наиболее полно представляют Подольский регион. Автор подробно анализирует демографические процессы среди евреев Подолия и определяет основные социально-экономические характеристики еврейского населения региона.

Ключевые слова: евреи, национальное меньшинство, Подолие, Украина, демография, социально-экономическое развитие, еврейские местечки, занятости населения.

УДК 94(477.72/.74):339(=411.16)“1850/1900”

Ю. В. Прокоп

ІНОЗЕМЦІ В ЄВРЕЙСЬКОМУ КУПЕЦТВІ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Досліджується соціально-правове становище й економічна діяльність іноземного єврейського купецтва у Херсонській губернії другої половини ХІХ ст. Показано, що іноземні купці-євреї були переважно європейцями. Незважаючи на суттєві обмеження в правах, вони займалися значною закордонною торгівлею: експортували зернові продукти, спирт, цукор, вовну тощо та імпортували мануфактурні й колоніальні товари, вугіль, обладнання. Деякі з них володіли фабриками, що приносили прибуток казни й надавали роботу багатьом місцевим мешканцям. Діяльність іноземного єврейського купецтва мала велике значення для економічного розвитку Херсонської губернії.

Ключові слова: іноземці, купці, євреї, Херсонська губернія.

У наш час для економічного розвитку Українська держава потребує іноземних інвестицій. Створення сприятливих умов іноземним компаніям і підприємцям є однією з головних задач керівництва країни. Не менш важливим є розширення експорту української продукції за кордон. Тому корисним є вивчення історичних процесів залучення до країни іноземних капіталів і діяльності іноземних підприємців до Жовтневої революції на території України. З іншого боку, велике значення для гармонізації міжетнічних відносин у сучасній Україні має дослідження історії національних меншин, зокрема євреїв, які у великій кількості проживали на південноукраїнських землях.

Єврейське купецтво у другій половині ХІХ ст. відіграло величезну роль в економіці Херсонської губернії. Купці-євреї в той час панували у значній закордонній торгівлі у причорноморських портових містах. Іноземнопіддані за своєю чисельністю складали малу частину єврейського купецтва, яка відрізнялась специфічним правовим становищем і великою кількістю обмежень, проте саме іноземні єврейські фірми в останні десятиліття ХІХ ст. займали провідні позиції у рейтингу хліботорговців.

Діяльність іноземних купців-євреїв у Херсонській губернії другої половини ХІХ ст. є однією з найменш досліджених сторінок історії південноукраїнського купецтва. В роботах істориків називаються лише окремі євреї-іноземці. Так, німецький дослідник Вольфганг Сартор висвітлює діяльність у Північному Причорномор'ї в останню чверть ХІХ ст. компаній Дрейфусів і Нейфельда [1]. Одеський краєзнавець О. Губар також приділяє увагу комерції Дрейфусів [2]. Українські дослідники згадують промислову діяльність фабриканта Ронігера [3].

Мета статті – дослідити особливості соціально-правового становища і діяльність іноземного єврейського купецтва в Херсонській губернії другої половини ХІХ ст.

На початку 1850-х років купців-євреїв із-за кордону в губернії майже не було: більша частина так званих бродських євреїв до того часу вже стали російськوپідданими, решта поїхали з країни, оскільки з 1834 року євреям-іноземцям було заборонено записуватися в звання іноземних гостей і в інші торгові розряди. Їм дозволялося жити і проводити торгівлю в Смузі осілости лише протягом одного року, тобто на правах тимчасово заїжджих купців [4]. Влада жорстко контролювала дотримання заборони євреям-іноземцям оселюватися в Російській імперії. Проте з кінця 1850-х років у країні почалася лібералізація в єврейському питанні. Законодавчі зміни, які дещо поліпшили становище іноземних євреїв, торкнулися переважно купецтва.

У 1858 р. законом було дозволено закордонним євреям, відомим своїм суспільним становищем та великими торговими оборотами, за рішенням міністрів внутрішніх й закордонних справ і фінансів,

проживати, займатися торгівлею і засновувати банкірські контори на правах іноземних гостей з отриманням торгового свідоцтва 1-ї гільдії [5; 6].

У 1860 р. іноземним євреям, особливо комісіонерам значних закордонних купецьких будинків, дозволили відвідувати відомі в Росії мануфактурні й торгові місця. Російські посольства і консульства за кордоном набули право візувати паспорти банкірам і главам великих торгових будинків без попереднього дозволу міністерства внутрішніх справ [6; 7]. У тому ж році був укладений договір про торгівлю й мореплавство з Австрією, згідно з яким австрійські євреї отримували в Російській імперії всі права корінних євреїв, зокрема могли оголошувати капітали 3-ої гільдії, що було гарним стимулом для австрійських купців-євреїв середнього достатку [8].

У 1861 році за ініціативою генерал-губернатора Новоросійського краю графа О. Г. Строганова уряд вирішив легалізувати перебування в Одесі іноземнопідданих євреїв, які, проживаючи тут тривалий час, придбали осілість, мали постійні заняття з торгівлі й промисловості і могли представити докази своєї благонадійності. Їм було дозволено подальше перебування в місті [9]. Одеса стала єдиним містом у Російській імперії, в якому було законодавчо дозволено проживання євреїв-іноземців¹.

Як зазначає П. Герлігі, внаслідок лібералізації до Одеси стали приїжджати заможні іноземні купці-євреї [10, с. 148]. Так, наприкінці 1850-х – у 1860-х рр. серед купців, що проводили найважливіший закордонний торг в Одесі, був Герман Гіршфельд із Австрії. Обсяг його торгівлі у 1859 році становив 80 689 руб., у 1860 р. – 145 908 руб. [11; 12].

У 1863 р. чотири іноземні купці-євреї оголосили капітали в Одесі: австрійськороддані Герман Гіршфельд – 1-ї гільдії, Осіас-Меєр Геклер – 2-ї гільдії і Моріц Ландау – 3-ї гільдії, а також вюртембергський підданий Захарій М. Розенталь – 3-ї гільдії [13].

У 1865 р., завдяки клопотанням генерал-губернатора Новоросійського краю графа П. Є. Коцебу і австрійського генерального консула, записатися у 2-у гільдію було дозволено австрійськородданам М. Пантесу, Ф. Пастелю і Ямполеру. Окрім них, у другу гільдію знов був записаний зазначений вище Осіас-Меєр Геклер. Усі вони не належали до біржового купецтва, займалися дрібною торгівлею закордонними товарами і мали добру репутацію [12]. Геклер, зокрема, торгував золотими і срібними виробами [14].

Із 1860-х років у Одесі торгівлею займалися іноземні купці Абрам Вейсман, Самуїл Беллінг, Абрам Гольдштерн, Соломон-Вольф Коган, Лейзер Хігер, Мозес Кон (Коган), з 1870-х – Генріх Кларфельд, Єреміас Собель, Сімон Райх, Авраам Розенцвейг, Веніамін Ронігер, Олександр Шапіро, Моріц Шварцкопф тощо.

За офіційними даними, іноземні купці-євреї оголосили на 1881 р. в Одесі 6 капіталів 1-ої гільдії і 27 – 2-ї [15, арк. 215 зв.].

З початку 1880-х років вектор царської політики щодо євреїв знову змінився – їхні права були значно обмежені. Іноземнопідданих євреїв примусили сплачувати першогогільдійні податки й отримувати у трьох міністрів дозвіл на ведення торгівлі, ігноруючи договір з Австрією. Ті, хто не зміг отримати вказаний дозвіл, повинні були виїхати з країни [16].

У 1884 р. в Одесі вже 31 іноземнопідданий єврей торгував за 1-ю гільдією. Проте навіть ці євреї із вини влади мали труднощі з отриманням дозволу на торгівлю [17].

З одного боку, Херсонська губернія дуже потребувала іноземних капіталів, а з іншого, готовність вести торгівлю за першою гільдією із залученням відповідного капіталу не була достатньою умовою для отримання дозволу. Так, нідерландськородданому єврею Анусіму Громбаху, австрійськородданам Габріелю Бартелю, Алтеру-Мозесу Кессу, Генріху Кларфельду, Якову Косту, Меєру Марковичу, Марку Пантесу, Фішелю Рапопорту, турецькородданам Аврааму Розенцвейгу та Іллі Якубу було відмовлено, оскільки міністр внутрішніх справ не був упевнений в обширності їхніх торгових оборотів саме у закордонній торгівлі [18; 19].

У супереч із правилами для іноземних євреїв, які діяли з 1835 р., тепер заборонено було проживати у Росії навіть промисловцям, які влаштували тут фабрики і мали достатній капітал. Наприклад, рішення про ліквідацію справ із подальшою висилкою було прийняте відносно єврейських фабрикантів-іноземців В. Ронігера та І. Якуба [19, арк. 63; 20, арк. 36].

Було б невірно стверджувати, що дозволи на комерційну діяльність євреям-іноземцям зовсім перестали видавати. Так, серед десятків заможних купців, які отримали дозвіл на ведення торгівлі в Одесі у 1885 р., були австрійськороддані Ізраїль Аронзон, Абрам Вейсман, Абрам Гольдштерн, Соломон Коган, Моріц Кон, Сендер Крігер, Сімон Райх, Єреміас Собель, Моріц Шварцкопф та прусськороддані брати Леві й Мойсей Гільдесгеймери [19; 21]. У тому ж році було дозволено паризькій фірмі “Луї Дрейфус і Ко” та її агентам торгувати в Росії, насамперед в Одесі [22]. Дозвіл залишитися в Росії і продовжувати свою діяльність отримав також вищезгаданий В. Ронігер після пред’явлення свідоцтва про ведення операцій з експорту зерна [19, арк. 67; 20, арк. 55]. Австрійськородданому Якову Шварцу дозволили залишитися в Миколаєві, відкрити контору для купівлі та експорту зернових продуктів і торгувати за свідоцтвом 1-ї гільдії [23, арк. 67].

Слід зазначити, що були навіть одиничні винятки із заборони приймати іноземних євреїв у підданство Росії. Так, у 1887 р. російськородданам став купець із Австро-Угорщини Мельхор Йосипович Штейнгауз, який народився у Тарнополі приблизно у 1847 р. і з 1867 р. мешкав у Одесі. Такі винятки були дуже рідкими, всеціло залежали від клопотань місцевої влади і торкалися лише заможних і освічених євреїв, що могли принести країні значну користь, мали бездоганну репутацію й авторитет серед місцевого населення, насамперед у комерційній діяльності [24, арк. 68-77].

¹ Проте цей дозвіл не надавав їм права приймати російське підданство.

Вдалося стати російськوپідданими наприкінці 1880-х років також нідерландському купцю-єврею Анусіму Громбаху в Одесі, американському громадянину Герману Коссодо та його брату австрійськوپідданому Сигізмунду Коссодо у Миколаєві [25].

За підданством іноземні купці-євреї в Одесі в 1884 р. поділялися так: австрійських було 22, німецьких – 2, французьких – 3, баденський – 1, турецький – 1, швейцарський – 1 і 1 – громадянин США [17, арк. 11]. Тобто іноземний єврейський капітал в Одесі у той час був переважно європейським.

Деякі з купців, котрі багато років жили в Одесі, мали значну нерухомість. Наприклад, згаданий Ронігер володів будинком вартістю 100 тис. руб., Абрам Гольдштерн – будинком за 75 тис. руб., Абрам Вейсман – двома будинками за 60 тис. руб., Соломон-Вольф Коган – будинком за 60 тис. руб., Меєр Маркович – будинком за 50 тис. руб., а Леві Гільдесгеймеру належав маєток із 4000 десятин землі у Єлисаветградському повіті [19]. Незважаючи на велику кількість правових обмежень щодо іноземнопідданих купців-євреїв, наприкінці XIX ст. вони досягли великих успіхів у економічній діяльності.

Період 1880-х–1890-х рр. був часом розквіту великої єврейської хліботоргівлі в Одесі. Одними з найбільших торговців хлібом були контори Луї і братів Дрейфусів із Франції та Морица Нейфельда з Німеччини.

На думку В. Сартора, який аналізує ступінь участі різних корпорацій і етнічних груп підприємців у експорті зерна із причорноморських портів, саме фірми іноземних євреїв Дрейфусів і Нейфельда грали величезну роль у хлібному експорті Одеси і всього півдня України в останні десятиріччя XIX ст. [1].

Вже в 1870-х–1880-х рр. Дрейфуси вивозили через одеський порт десятки тисяч чвертей (чверть = 209,91 літра) сортової пшениці, у менших обсягах – жито, ячмінь, овес, кукурудзу та ін. У ці й наступні роки в Одесі діяли 5 хлібних контор, 2 комісійні контори, 7 торгових будинків, 3 експортні фірми, співвласниками яких були Густав, Йосип, Леопольд, Луї та інші Дрейфуси [2].

Представником торгового будинку “Луї Дрейфус і Ко” в Одесі був швейцарський підданий купець 1-ї гільдії Альберт Швабахер. Торговий будинок “Брати Дрейфус і Ко” з 1880-х років представляли Натан Дрейфус, який постійно проживав у Парижі, а в Одесу приїжджав тимчасово, Густав Дрейфус, який постійно проживав у Миколаєві і торгував у різних містах Херсонської губернії, Самоїл-Йосиф Брауншвейг, який постійно проживав у Катеринославі, а з 1890-х років – Ернест Вормсер [19].

Компанію “Нейфельд і Ко” в Одесі представляли співвласники Мориц Нейфельд і Йосип Гейман, а з 1890-х років – також син Йосипа, доктор права Лейпцигського університету Гуго Гейман [19; 26].

В 1880-х рр. оборот торгових контор Дрейфусів і Нейфельда становив відповідно 8 % і 4 % всього обсягу хлібної торгівлі в Одесі. У 1884 р. компанія Нейфельда вивезла зерна на суму 2,8 млн. руб., а її загальні обороти у той рік становили 3 млн. руб. [1].

У наступне десятиліття частка оборотів вказаних контор зросла, однак вже на початку XX ст. вони майже припинили зовнішню торгівлю через одеський порт [1].

Значні обороти закордонної торгівлі хлібом та іншими товарами у 1880-х – 1890-х роках в Одесі мали також контора купців з Австро-Угорщини Морица Кона (Когана) й Ізраїля Аронзона (1,5 млн. руб. на рік), їхні співвітчизники Лейзер Хігер (1 млн. руб. на рік) й Олександр Шапіро (1 млн. руб. у 1879-1881 рр.). Загальні обороти експорту зернових з Одеського та Миколаївського портів австрійськوپідданого купця Ісидора Гірша у 1885 р. склали 2 млн. руб. Австрійський купець Генрих Топоровський після переїзду із Харкова до Одеси наприкінці 1880-х років проводив експортні операції з оборотом до кількох млн. руб. на рік. Австрійськوپідданий Леон Лебель експортував хліб у 1885 р. з оборотом 500 тис. на рік, пізніше річні обороти його торгівлі становили до 1 млн. руб. [19].

Оборот експорту хлібу, спирту, цукру, вовни та оптової торгівлі колоніальними товарами компанії “Леон Рабінович”, одним із засновників якої був баденський підданий єврей Самуїл Беллінг, становив 20 млн. руб. на рік [19, арк. 245-245 зв.].

Річні обороти понад 100 тис. руб. мали австрійськوپіддані купці-євреї Єремїас Собель (400 тис.), Абрам Вейсман, Соломон Коган, Моріц Шварцкопф (троє – по 200 тис.), Веніамін Ронігер (150 тис.) і Симон Райх (100-120 тис.) [19; 27].

Деякі менші обороти у 1880-х рр. мали прусськوپіддані купці Лев і Мойсей Гільдесгеймери, австрійськوپіддані Сендер Крігер, Абрам Гольдштерн, Анусім Громбах, Якуб Кост, Марк Пантес, Тобіас Шварц, Мельхіор Штейнгауз і турецькі купці Авраам Розенцвейг і Ілля Якуб [19; 27; 28].

Значну торгівлю м'ясом проводив купець Вульф Лазаревич Ліпштейн, який постійно мешкав у Кенігсберзі, а до Одеси приїжджав тимчасово. Його торговими справами тут керував австрійськوپідданий Фішель Рапопорт [29].

З 1890-х років до одеського іноземного купецтва приєднався австрійський єврей Мозес Швальб. Він багато років прожив у Кишиневі й займався там значною торгівлею. В Одесі він торгував шкірами і залізними товарами, був співвласником фірми “Швальбе, Рапольт і Грін” [30; 31].

Серед купців 1-ої гільдії в Одесі у 1900 р. були також австрійськوپіддані комісіонер Іс. Фліг та експортер Іс. Фрідман [32, с. 91-92].

У 1900 р. зернові продукти експортували із Одеси євреї-іноземці Штемпель, Фрідман, Нейфельд, Гальперин і Луї Дрейфус. За нашими підрахунками, вони вивезли 30 % від загального обсягу зерна, експортованого з Одеси в тому році [33].

Поряд із експортом хлібу, спирту, цукру, вовни та інших продуктів, торгівлі мануфактурними і колоніальними товарами, чаєм, тютюном і посудом, євреї-іноземці імпортували в Одесу вугілля і хімічні продукти (купець Йосип Гірш) [19, арк. 239 зв.]. Одеські фабрики віддавали перевагу англійському вугіллю, який був дорожчим, ніж донецький, проте значно якіснішим. Нестача палива була однією з перешкод для

розвитку промисловості Одеси. Тому імпорт вугілля мав велике значення для розвитку промисловості та опалення одеських будинків [10, с. 278-280].

Євреї-іноземці імпортували також різноманітне обладнання, зокрема купець з Австро-Угорщини Сендер Крігер ввозив швацькі машини фірми "Зінгер" [34]. Торговий дім "Вейсман і Роджерс", оснований у 1881 р. австрійськопідданим євреєм Абрамом (Адольфом) Вейсманом, займався ввозом до Росії землеробських машин та знарядь, а також металевих виробів, зокрема на замовлення залізниці (парових машин, котлів, рейок, вагонеток, паровозів для вузькоколійних доріг тощо) [21]. У жовтні 1889 р. в Кишиневі відбулася перша сільськогосподарська і промислова виставка, у машинному відділенні якої були представлені експонати фірми Адольфа Вейсмана [35]. В останні десятиліття XIX ст. гостро постало питання впровадження механізмів замість ручної праці землеробів [10, с. 273]. Тому діяльність Вейсмана мала велике значення для розвитку сільського господарства в Херсонській губернії. Не менше значення вона мала й для розвитку залізничного сполучення, що також сприяло хлібній торгівлі.

Окрім торгівлі, іноземні євреї (зокрема контора Кона і Аронсона, Генрих Топоровський, Тобіас Шварц, Соломон Пшеворскер) займалися банкірською діяльністю [19; 32, с. 89; 36].

Найважливішим в останні десятиліття XIX ст. в містах Херсонської губернії було питання розвитку фабричної промисловості. Іноземні купці-євреї володіли в Одесі фабриками: Ізраїль Аронсон – білої жерсті (оборот 80 тис. руб. на рік), Соломон Коган – цигаркового паперу, Веніамін Ронігер – фабриками з виготовлення сірників і ґудзиків (остання у 1898 р. мала оборот 32,5 тис. руб.), Ілля Якуб – тютюновою фабрикою (на початку 1880-х рр. її оборот разом із торгівлею тютюном складав 80 тис. руб. на рік), Веніамін Ямайкер – фабрикою воскових виробів, Єреміас Собель – чаєрозвішувальною фабрикою (оборот 160 тис. руб. у 1898 р.). У 1879-1880 рр. співвласником фабрики штифтів і дроту був Анусім Громбах. Всі ці фабрики забезпечували робочі місця багатьом російським робітникам і навіть арештантам. Наприклад, на ґудзиковій фабриці Ронігера у 1898 р. працювало 69 робочих, які отримали за рік 6880 руб. заробітної плати, на фабриці Собеля – 40 робочих, зарплатня яких становила у 1898 р. 2379 руб. [16, арк. 225 зв.; 19; 27; 28; 37].

Серед євреїв-іноземців Миколаєва фабрикантом у той час був турецькопідданий Хаїм Барський, який володів фабрикою із виробництва зельтерської води [38].

Миколаїв із останніх десятиліть XIX ст. був конкурентом Одеси з експорту хліба. Ще з кінця 1870-х рр. у Миколаєві розгорнули свою діяльність згадувані вище торгові дома Дрейфусів і Нейфельда, обіг яких спочатку становив відповідно 1,9 та 1,7 % миколаївської хлібної торгівлі (п'яте і шосте місця в рейтингу миколаївських хліботорговців того часу). Перший експортний вантаж, відправлений компанією Дрейфуса, прибув із Миколаєва до Марселя 13 жовтня 1873 р. Саме у Миколаєві контори Дрейфуса і Нейфельда набрали свої обороти, що в 1880-х рр. становили 17,6 і 13,7 %, а в 1890-х – відповідно 25,4 і 17,6 % всієї хлібної торгівлі в місті [1].

У 1880-х рр. серед євреїв-іноземців, які торгували в Миколаєві, були заможні купці і представники відомих європейських торгових будинків: вищезгаданий австрійськопідданий хліботорговець Ісидор Гірш, повірені контори Л. Дрейфуса французькопідданий Арон Гольдшмідт і німецькопідданий Йосип Леві. З 1890 р. паризький торговий дім "І. Дрейфус і Ко" представляв турецькопідданий Єрахміель Еміль Бегар. Австрійський єврей Зигмунд Лауер представляв у Миколаєві французького купця-єврея Густава Дрейфуса. Зейлік Гейман був представником контори "Нейфельд і Ко". Наприкінці 1880-х рр. австрійськопіддані Яків Шварц й Ізраїль Фрідман відкрили в Миколаєві контори для купівлі та експорту зернових продуктів. До середини 1880-х років хлібною торгівлею займався також купець із Австрії Ісаак Давидзон [23; 39].

У 1892 р. гільдійні свідоцтва у Миколаєві отримали вищезгадані Єрахміель-Еміль Бегар, Йосип Леві та Яків Шварц. Усі вони торгували зерновими продуктами [40, арк. 11 зв.-16].

Херсон теж був портовим містом, однак торгівля, особливо закордонна, до початку XX ст. там була менш розвиненою. До 1882 р. у Херсоні торгівлею мануфактурними товарами та меблями з оборотом 100 тис. руб. на рік займався австрійський купець-єврей Алтер-Мозес Кесс, який приїхав до міста ще у 1866 р. [19, арк. 282-282 зв.]. До початку XX ст. значну роль у херсонській торгівлі, як і в інших портах губернії, грали фірми Дрейфусів і М. Нейфельда, що займали в рейтингу хліботорговців Херсона в той час відповідно перше і третє місця [1].

Прибуток від діяльності іноземних євреїв у Херсонській губернії був значним. Так, за приблизними підрахунками, торгівля лише одного Йосипа Леві приносила щорічний дохід місту Миколаєву до 40 тис. руб., не включаючи доходи залізниці й судноплавства. Крім того, діяльність його торгового дому створювала робочі місця численним місцевим жителям [41, арк. 4 зв.].

Таким чином, хоча іноземні купці становили невелику частку єврейського купецтва міст Херсонської губернії, вони брали активну участь у закордонній і внутрішній торгівлі та фабричній промисловості, що мало суттєве значення для економічного розвитку південноукраїнського регіону.

Джерела та література

1. Сартор В. Хлебные экспортеры черноморско-азовского региона: группы предпринимателей и их этнический состав, 1834 – 1914 / Вольфганг Сартор // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX століття: збірник наукових статей – Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 157 – 208.
2. Губарь О. Дело Дрейфуса. [Електронний ресурс] / О. И. Губарь // Мигдаль Times. – 2005. – №57. Режим доступу : <http://www.migdal.org.ua/times/57/5211/>; Губарь О. Одесские фирмы семейства Дрейфус (Dreyfus). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.odessitclub.org/reading_room/gubar/dreyfus.php.
3. Кобзарь Н. В. За спичками. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menatwork.com.ua/index.php?menu=odessa&submenu=omatch>; Краснова Е. Кто Вы, господин Файнбраун? / Краснова Е., Дроздовский А. // Мигдаль Times. – 2014. – №130.

4. О восприятии иностранным евреям записываться в звание иностранных гостей и в другие торговые разряды // Второе полное собрание законов Российской империи (ВПСЗРИ), т. IX ч. 1, № 6736.
5. О предоставлении евреям-купцам 1-й гильдии и евреям-иностранцам подданным права жительства и торговли вне черты постоянной оседлости евреев // ВПСЗРИ, т. XXXIV, № 34248.
6. Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф. 1269. – Оп. 1. – Спр. 60.
7. О правах пребывающих в России иностранцев // ВПСЗРИ, т. XXXV, № 35880; Правила о выдаче паспортов иностранцам, приезжающим в Россию через европейскую границу и проживающим в Империи // ВПСЗРИ, т. XXXV, № 36051.
8. О трактате, заключённом с Австрией, о торговле и мореплавании // ВПСЗРИ, т. XXXV, № 36302.
9. О дозволении дальнейшего пребывания в Одессе тем иностранным евреям, кои приобрели там оседлость и имеют постоянные занятия по торговле и промышленности // ВПСЗРИ, т. XXXVI, № 37079; РДІА. – Ф. 1269. – Оп. 1. – Спр. 109.
10. Херлихи П. Одесса. История, 1794-1914 : монография : пер. с англ. / Патриция Херлихи; Пер. В. Овечкин. – 2-е изд. – Одесса : Optimum, 2009. – 492 с.
11. Торговый бюллетень // Одесский Вестник. – 1860. – 5 марта; Торговый бюллетень // Одесский Вестник. – 1861. – 14 марта.
12. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3200.
13. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 4. – Оп. 39. – Спр. 331.
14. ДАОО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 1721.
15. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 2022.
16. ДАОО. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 1528.
17. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3549.
18. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3547.
19. ДАОО. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 933.
20. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3554.
21. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3578.
22. К вопросу о разрешении евреям-иностранцам производить торговлю в России // Одесский вестник. – 1885. – 10 марта.
23. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 11952.
24. ДАОО. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 1357.
25. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 1830, арк. 156; РДІА. – Ф. 1284. – Оп. 103. – Спр. 575, арк. 1; ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 5. – Спр. 6150, арк. 8.
26. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3084.
27. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 267.
28. ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 206; ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 226.
29. РДІА. – Ф. 20. – Оп. 4. – Спр. 3551; ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 222.
30. ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 535.
31. Вся Одесса. Адресная и справочная книга г. Одессы на 1904-1905 р. – Одесса, 1904.
32. Список лиц, выбравших промысловые свидетельства на торговые и промышленные предприятия // Южно-русский альманах. – Одесса, 1900. – С. 85-92.
33. Список действовавших в 1900 г. в Одессе экспортёров по части зернового товара // Южно-русский альманах. – Одесса, 1902. – С. 25.
34. Немытова О. "Что делать?" / Немытова О., Коциевский А. // Мигдаль Times. – 2010. - №109.
35. Бессарабская сельскохозяйственная выставка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://humus.livejournal.com/4074982.html>.
36. Адресная книга одесских 1-й и 2-й гильдии купцов / [под ред. Ц. А. Бленджини де Торичелла]. – Одесса : Economique, 1890. – 148 с.; ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 76а. – Спр. 1097.
37. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 3484; Микулин А. А. Фабрично-заводская и ремесленная промышленность Одесского градоначальства, Херсонской губернии Николаевского военного губернаторства / А. А. Микулин. – Одесса : Акционерное Южно-Русское общество печатного дела, 1899. – 2-е изд. – С. 34-35, 83.
38. ДАМО. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 10870.
39. ДАМО. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 11984; ДАМО. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 11987; ДАМО. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 12540.
40. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 505.
41. ДАМО. – Ф. 230. – Оп. 1. – Спр. 12205.

Prokop Yu. V. Foreigners among Jewish merchants of Kherson province in the second half of the nineteenth century

The legal status and economic activity of foreign Jewish merchants in Kherson province in the second half of the nineteenth century is investigated. It is shown that foreign Jews-merchants were mostly Europeans. In spite of restrictions in their rights, they were engaged in significant foreign trade: they exported cereal products, alcohol, sugar, wool, etc., they imported manufacture and colonial goods, coal, hardware. Some of them owned factories, which brought profit to the treasury and gave employment to many locals. The activity of foreign Jewish merchants was of great importance for the economic development of the Kherson province.

Key words: *foreigners, merchants, Jews, Kherson province.*

Прокоп Ю. В. Иностранцы в еврейском купечестве Херсонской губернии во второй половине XIX в.

Исследуется социально-правовое положение и экономическая деятельность иностранного еврейского купечества в Херсонской губернии второй половины XIX века. Показано, что иностранные купцы-евреи в основном были европейцами. Несмотря на существенные ограничения в правах, они занимались значительной заграничной торговлей: экспортировали зерновые продукты, спирт, сахар, шерсть и др., импортировали мануфактурные и колониальные товары, уголь, оборудование. Некоторые из них владели фабриками, которые приносили прибыль казне и давали работу многим местным жителям. Деятельность иностранного еврейского купечества имела большое значение для экономического развития Херсонской губернии.

Ключевые слова: *иностранцы, купцы, евреи, Херсонская губерния.*